

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.011.3-051:159.923:364.658 (045)

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2025-1-01>

БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПЕДАГОГІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИКА ПІДТРИМКИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Покрова С. В.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри початкової освіти

Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної освіти»

Запорізької обласної ради

вул. Незалежної України, 57А, Запоріжжя, Україна

orcid.org/0000-0002-5208-4635

svetlana.pokrova.dl@gmail.com

Ключові слова: *благополуччя педагогів, психосоціальна підтримка, післядипломна освіта.*

У статті здійснено теоретичний огляд проблеми благополуччя педагогів у професійній діяльності, проаналізовано результати опитування освітян щодо їхнього благополуччя та запропоновано практики психосоціальної підтримки у закладах загальної середньої освіти, закладах дошкільної освіти, у системі підвищення кваліфікації. З'ясовано, що педагоги у своїй професійній діяльності постійно зазнають впливу потужних нервово-психічних перевантажень, відтак необхідні такі умови для забезпечення комфортного психологічного клімату в колективі закладу освіти, повноцінна психосоціальна підтримка педагогам, безпечне освітнє середовище, що сприяли б плеканню їхнього особистого психологічного благополуччя. Автор окреслює численні виклики сучасності, через які стан благополуччя українських педагогічних працівників є дуже вразливим; зазначає, що для вирішення цієї проблеми як у закладах освіти, так і в системі післядипломної педагогічної освіти необхідна цілеспрямована екосистемна, практико-орієнтована, метапредметна підготовка. Отримані результати опитування дають підстави стверджувати про те, що підтримка благополуччя педагогів у їхній професійній діяльності, в першу чергу, має передбачати проведення спеціально організованих заходів, спрямованих на опанування різними техніками, їх «занурення» в практичні форми та методи професійної взаємодії, що забезпечить збереження та відновлення як власного благополуччя в усіх його сферах (духовне, культурне, матеріальне, соціальне, емоційне, когнітивне), так і підтримку комфортної психологічної атмосфери в колективах закладів освіти. Автором узагальнено й описано конкретні заходи в післядипломній педагогічній освіті, а саме практико-орієнтовані тренінги, мета яких – забезпечити неперервний професійний розвиток освітян з питань психосоціальної підтримки, благополуччя учасників освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій. Зроблено висновок, що цілеспрямована психосоціальна підтримка педагогічних працівників набуває важливого значення та має стати одним із пріоритетів вітчизняної освіти.

TEACHERS' WELL-BEING: ISSUES AND SUPPORT PRACTICES IN PROFESSIONAL ACTIVITIES

Pokrova S. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Primary Education
Municipal Institution "Zaporizhzhia Regional Institute of Continuing Pedagogical Education"
of Zaporizhzhia Regional Council
Nezalezhnoi Ukrainy str., 57A, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5208-4635
svetlana.pokrova.dl@gmail.com*

Key words: *teachers' well-being, psychosocial support, postgraduate education.*

The article provides a theoretical review of the issue of teachers' well-being in professional activities, analyzes the results of a survey of educators regarding their well-being, and proposes psychosocial support practices in general secondary education institutions, preschool education institutions, and the professional development system. It has been established that teachers in their professional activities are constantly exposed to significant neuropsychological stress. Therefore, conditions are needed to ensure a comfortable psychological climate in educational institutions, comprehensive psychosocial support for teachers, a safe educational environment, and the fostering of their personal psychological well-being.

The author outlines numerous contemporary challenges that make the well-being of Ukrainian educators highly vulnerable. It is noted that addressing this issue in both educational institutions and the system of postgraduate teacher education requires targeted, ecosystem-based, practice-oriented, and interdisciplinary training. The survey results provide grounds to assert that supporting teachers' well-being in their professional activities should primarily involve the organization of specially designed activities aimed at mastering various techniques, immersing educators in practical forms and methods of professional interaction. This will ensure the preservation and restoration of their well-being in all its dimensions (spiritual, cultural, material, social, emotional, and cognitive) while also maintaining a comfortable psychological atmosphere in educational institutions.

The author summarizes and describes specific measures in postgraduate teacher education, namely practice-oriented training sessions aimed at ensuring the continuous professional development of educators in the field of psychosocial support and the well-being of participants in the educational process under emergency conditions. The conclusion is drawn that targeted psychosocial support for teachers is of great importance and should become one of the priorities of national education.

Постановка проблеми. Професійна діяльність педагогічних працівників відрізняється чималим обсягом зусиль, спрямованих на опрацювання складних та емоційно напружених ситуацій в освітньому процесі. Специфіка їхньої роботи полягає в щоденному зіткненні з сильними емоціями та почуттями, як-то людський біль, агресія, виснаженість, безпорадність тощо [4; 7; 8]. Учителі й вихователі приділяють постійну увагу потребам здобувачів освіти, інколи на межі своїх емоційних можливостей і професійної компетент-

ності. Упровадження концепції «Нова українська школа» вимагає від освітян гнучкості в опануванні новими підходами до взаємодії з учасниками освітнього процесу і відповідними професійними компетентностями. Поширення гострої респіраторної хвороби, спричиненої коронавірусом Covid-19, загальнонаціональний карантин; повномасштабна війна, розв'язана РФ, – все це має негативні наслідки на загальний емоційний стан педагогів та викликає сильні почуття занепокоєння, тривожності та страху. Стресові ситуації

та негативний досвід їхнього вирішення накопичуються, відповідно стрес стає хронічним і це, нарешті, стає причиною професійного вигорання освітян. Тому актуальним є розроблення заходів для плекання благополуччя та надання психосоціальної підтримки педагогічним працівникам в закладах освіти та в системі післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема благополуччя особистості є однією з фундаментальних у педагогіці та психології, відтак зацікавленість нею дослідниками зберігається упродовж всієї історії розвитку цих наук. В цілому поняття «благополуччя», а також близькі до нього, було досліджено такими науковцями, як Ш. Бюлер, Дж. Б'юженталь, Е. Еріксон, А. Маслоу, Я. Морено, К. Роджерс, О. Тімченко, В. Франкл, В. Чернобровкіна, К. Юнг, М. Яхода, Т. Яценко та ін. Варто зазначити, що у зарубіжній психології теоретичні концепції благополуччя створено переважно в контексті екзистенціально-феноменологічного підходу до особистості. Наукова вітчизняна й зарубіжна література містить дані про зв'язки благополуччя з певними об'єктивними параметрами. Зокрема зв'язки зі станом фізичного і психосоматичного здоров'я описували Е. Дісі, Р. Райан, К. Ріфф, Ю. Семенова та ін.; зв'язки з генетичними характеристиками – М. Аргайл, С. Богданов, Д. Ліккен, А. Теллеген та ін.; зв'язки із зовнішніми обставинами життя: рівень матеріального доходу, освіта, статус тощо – Н. Бредберн, Е. Дінер, Т. Кассер, Р. Райан та ін., вік та стать – М. Аргайл, Е. Дінер, В. Панок, К. Ріфф, М. Селігман та ін., культурна належність та геодемографічне середовище – Т. Лінч та ін.

Благополуччя педагогів як окрема категорія не є дослідженою науково в повній мірі. Проте компоненти благополуччя освітян розглянуто у працях М. Боришевського, Л. Гупти, О. Знанецької, К. Маслач, М. Мушкевич, К. Роджерса та ін.; професійні кризи та професійну деформацію педагогів описано в працях Н. Грисенко, Є. Іванової, О. Мальцевої та ін.; позитивну емоційність в структурі особистості педагогів досліджено науковцями А. Бандурою, Л. Головей, К. Ізардом, Т. Кириленко, І. Павловим, Ф. Перлзом, О. Санніковою, О. Чебикінім та ін.

Аналізуючи наявні підходи, можемо розглядати благополуччя педагогів як «глобальний інструмент емоційно позитивної оцінки себе» (Н. Бредберн, А. Ватерман, О. Знанецька та ін.) [2]; як «домінуючий психічний стан, пов'язаний із задоволенням життям та позитивними емоціями» (М. Дмитрієва, В. Духневич, В. Розанов та ін.) [1; 10].

Відтак, аналіз теоретичних та практичних, педагогічних та психологічних наукових розвідок

показує, що феномен благополуччя освітян власний успішній людині-професіоналу, яка повноцінно функціонує.

Метою статті є теоретичний огляд проблеми благополуччя педагогів у професійній діяльності, аналіз результатів опитування освітян щодо їхнього благополуччя та пропозиції покрокової та дієвої психосоціальної підтримки у закладах загальної середньої освіти, закладах дошкільної освіти, у системі підвищення кваліфікації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Стан благополуччя українських педагогів в умовах сьогодення є нестійким та вразливим. Освітняни, рухаючись в ногу з часом, змушені постійно професійно зростати й розвиватися, освоювати нові засоби й технології навчання й виховання здобувачів освіти, бути творчими, креативними особистостями. Однак екологічність педагогічної діяльності на рівнях організації та особистого усвідомлення фахівцем пріоритетності збереження та поновлення можливостей організму не завжди дотримується. Педагогічні працівники не завжди готові до емоційного перевантаження, у них не сформовано відповідні уміння, особистісні якості, які є необхідними, щоб долати емоційні труднощі професії.

Наведемо приклади чинників, вплив яких на благополуччя українських освітян також варто враховувати. *Повномасштабна російсько-українська війна*: щодня упродовж майже трьох років педагоги переживають загрози власному життю й безпеці та своїх рідних, втрачають домівки, працюють у нестабільних умовах; надають постійну психосоціальну підтримку здобувачам освіти та їхнім родинам; є внутрішньо-переміщеними особами, адаптуються до нових умов життя та праці. *Економічна нестабільність*: оплата праці українських освітян не відповідає рівню їхнього навантаження; економічна інфляція ускладнює забезпечення базових потреб. *Професійне вигорання*: ще з початком пандемії педагогічні працівники поєднують дистанційний формат з очним, що призводить до фізичного й психологічного перевантаження; їхня праця є недостатньо оціненою на рівні держави, регіону, громади, закладу освіти. *Виклики дистанційного та змішаного навчання*: технічні труднощі – систематична відсутність світла, Інтернету, гаджетів для роботи; нові навички – педагоги змушені освоювати стратегії, технології, засоби для навчання онлайн, щоб створити сприятливі умови для всебічного розвитку здобувачів освіти. *Соціальний тиск; інституційна нестабільність*: суб'єктивне ставлення, невдоволення освітою суспільством, батьками дітей, часто висловлюється без урахування умов, у яких працюють педагоги; реформування освіти, недостатнє фінансування закладів освіти

ускладнює роботу освітян, особливо у віддалених районах. Відповідно, психосоціальна підтримка педагогічних працівників у таких умовах має бути багаторівневою: від державних програм до внутрішньошкільної взаємодії. психосоціальну підтримку освітян будемо вбачати в системі заходів та дій, спрямованих на забезпечення їхніх психологічних та соціальних потреб. Зокрема дії, спрямовані полегшити емоційні страждання вчителів, що знаходяться в складних життєвих ситуаціях, та відновлення їхнього благополуччя [3].

З метою вивчення проблеми благополуччя освітян було здійснено опитування, яке виявило актуальні в умовах сьогодення в цілому та в умовах міжнародного збройного конфлікту зокрема вектори психосоціальної підтримки педагогів. В опитуванні взяли участь 110 педагогічних працівників: закладів загальної освіти (86,4%), закладів дошкільної освіти (13,6%) Запорізької області жіночої статі (90,1%), чоловічої статі (9,9%), віком від 21 до 67 років, загальним стажем педагогічної діяльності від 1 до 43 років). Серед них – 48% – спеціалісти вищої кваліфікаційної категорії, 23% – мають першу кваліфікаційну категорію, 11% педагогів з другою кваліфікаційною категорією та 18% – мають кваліфікаційну категорію «спеціаліст». За результатами проведеного опитування отримано дані, що свідчать про таке. Частина опитаних освітян (51,8%) знаходиться за місцем постійного проживання, на підконтрольній Україні території (прифронтова зона, постійно знаходиться під обстрілами, потерпає від ракетних ударів), 3,2% – за місцем постійного проживання, на тимчасово окупованій території України (більше ніж 70% території Запорізької області на момент початку 2025 року перебуває під російською окупацією), 41,4% – перебувають не за місцем постійного проживання, на території України (є вимушено переміщеними особами – ВПО), 3,6% – не за місцем постійного проживання, за межами України (біженці). На час заповнення анкети 58,2% респондентів працюють у закладах освіти дистанційно, 38,2% – в змішаному форматі, 2,7% – очно, 1% – не працює (заклади освіти знаходяться на простоті). Під час опитування учасникам дослідження було запропоновано дати власне визначення поняття «благополуччя». Наведемо приклади наданих визначень: *«Благополуччя, на Вашу думку, це .. – «..відчуття безпеки, можливість відкладати гроші на майбутнє, не обмежуючи себе у виборі продуктів харчування; можливість поїхати відпочити як в межах України так і за кордоном; навчання в школі, в класах, а не в укритті. Не плакати, читаючи сьогоднішні новини»; «..спокій, мир, рідний дім»; «..гармонія життєвих сил, енергії в роботі, в буденності та домашніх справах і,*

звісно, відпочинку для відновлення сил»; «..задоволення матеріальних і духовних потреб людини»; «...відсутність стресів, позитивний емоційний настрій, отримання задоволення від роботи, гармонія в сім'ї, хороше фізичне самопочуття, задоволення від спілкування з рідними, колегами»; «..впевненість у завтрашньому дні, відчуття підтримки близьких людей, здоров'я»; «..стан, коли людина відчуває себе добре в різних аспектах свого життя. Це може включати фізичне, емоційне, соціальне та економічне благополуччя. Благополуччя часто визначається відчуттям задоволення, гармонії та збалансованості в житті, а також можливістю реалізувати свої потреби та цілі»; «..стабільний дохід, що дає можливість задовольняти матеріальні потреби, це душевний спокій»; «..здоров'я, родина, спокій, мир, стабільність в завтрашньому дні і впевненість у собі, і задоволення від спілкування (робота, родина)»; «..це не лише відсутність проблем чи страждань, але й наявність можливостей для розвитку, реалізації потенціалу та досягнення цілей. Це динамічний процес, який залежить від зовнішніх умов і внутрішнього стану людини»; «..мир і спокій в родині, на роботі, в країні»; «..коли ти здоровий і щасливий. Коли немає війни. Ти не переживаєш кожну хвилину за рідних. Ти можеш радіти життю в повній мірі. І в твоїй голові немає тисячі тривожних думок. Твоє життя спокійне і різнокольорове» тощо.

Варто відзначити, що 81,8% респондентів повністю, 18,2% частково згодні з думкою, що благополуччя учасників освітнього процесу має бути його пріоритетом. Як аргумент наводять приклад «кисневої маски»; зауважують, що ефективно навчати дітей в цілому й умовах кризових ситуацій зокрема педагог може тоді, коли всі сфери його благополуччя задоволені (духовне, соціальне, матеріальне, емоційне, когнітивне, духовне). Про це свідчать й відповіді на питання *«Чим, на Вашу думку, в першу чергу вимірюється рівень благополуччя педагога?»*: 69,1% опитаних респондентів відповіли – «задоволеністю від роботи, можливістю зростати професійно» (когнітивне благополуччя), 62,2% – «позитивним емоційним настроєм» (емоційне благополуччя); 61,1% – «рівнем заробітної платні» (матеріальне благополуччя), 52,2% – «задоволеністю від спілкування з колегами та дітьми» (соціальне благополуччя).

За результатами аналізу педагогами рівня власного благополуччя виявлено, що тільки 4,4% опитаних оцінює його на високому рівні, 83,4% – на середньому, 12,2% – на низькому. Варто відзначити також результати само оцінювання освітянами рівня тривожності на роботі: 34,4% – високий, 55,5% – середній, і лише 10,1% – низький. Ці показники свідчать про те, що в реаліях сьо-

годення педагогічні працівники не почуваються комфортно в колективах. Відповідно адміністрації закладів освіти необхідно подбати про створення умов для підтримки благополуччя педагогів. Якими можуть бути ключові кроки та напрями, які адміністрація може впровадити? Наведемо приклади [5; 6; 9].

По-перше, забезпечення сприятливого робочого клімату в закладах освіти – створення доброзичливої, емпатійної атмосфери (заохочення до відкритої, відвертої, щирої комунікації, наприклад, ранкові зустрічі для педагогів закладу, де вони зможуть ділитися своїми переживаннями та/чи проблемами, труднощами без страху осуду); уважність до потреб колективу (регулярні обговорення та/чи опитування працівників для визначення їхніх проблем); визнання успіхів педагогів (публічні подяки, нагородження, відзначення досягнень сприяють підвищенню їхньої мотивації).

По-друге, зменшення робочого навантаження – оптимізація розподілу обов'язків, перегляд кількості додаткових завдань (звіти, документація) для зменшення перевантаження, гнучкі графіки роботи тощо.

По-третьє, психологічна підтримка – організація тренінгів, груп підтримки або індивідуальних консультацій із кваліфікованими психологами; заходи для попередження дистресу (проведення майстер-класів із технік саморегуляції, релаксацийних вправ чи арт-терапії).

По-четверте, можливості для професійного розвитку – моніторинг та забезпечення доступу до курсів підвищення кваліфікації, тренінгів та майстер-класів для професійного зростання; внутрішні семінари для обміну досвідом тощо.

По-п'яте, інфраструктурна підтримка – облаштування робочого місця (забезпечення сучасною технікою, зручними меблями, навчальними матеріалами); організація простору для відпочинку (створення в закладі куточка для відпочинку, відновлення, ресурсної кімнати зі зручними меблями, можливістю пити чай/каву, слухати релаксацийну музику тощо).

По-шосте, підтримка в кризових ситуаціях – надання працівникам можливості брати тимчасову перерву для розв'язання особистих чи родинних проблем; спеціальні програми для підтримки педагогів, які постраждали від травматичних подій; фінансова підтримка (преміювання, компенсації, заохочення) тощо.

Варто зазначити, що обласні інститути післядипломної педагогічної освіти теж не стоять осторонь і відіграють значну роль для забезпечення благополуччя, психосоціальної підтримки освітян в умовах надзвичайних ситуацій шляхом створення умов для професійного, емоційного та соціального розвитку.

Розглянемо це питання на прикладі Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (ЗОІППО), в якому здійснюється цілеспрямована, екосистемна, практикоорієнтована та метапредметна підготовка педагогічних працівників закладів дошкільної та загальної середньої освіти. Зокрема, відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та The LEGO Foundation щодо співпраці у сфері освіти та науки (2021 р., 2025 р.) реалізуються програми підвищення кваліфікації «Діяльнісний підхід у початковій школі в реаліях сьогодення» (цільова аудиторія – вчителі початкових класів ЗЗСО); «Діяльнісний підхід у загальній середній освіті в реаліях сьогодення» (цільова аудиторія – керівники (директори та заступники директорів) ЗЗСО; «СЕН «Зерна»: розвиток соціально-емоційних навичок та підтримка благополуччя дітей і педагогів» (цільова аудиторія – вчителі закладів ЗЗСО (вчителі початкових класів та вчителі адаптаційного циклу базової середньої освіти), «Благополуччя дітей та педагогів: дієві інструменти і практики психосоціальної підтримки» (цільова аудиторія – педагоги закладів дошкільної освіти, вчителі закладів загальної середньої освіти (початкова та базова школа) тощо.

Метою перших трьох зазначених тренінгів є забезпечення неперервного професійного розвитку вчителів та керівників закладів загальної середньої освіти з реалізації та управлінського супроводу діяльнісного підходу у початковій та базовій школі, із соціально-емоційного навчання та підтримки благополуччя здобувачів освіти й педагогів задля сталості імплементації реформи «Нова українська школа» в умовах воєнного та повоєнного часу.

Серед основних завдань, які вирішуються під час тренінгів: поглибити й розширити знання педагогічних працівників щодо підтримки власного благополуччя в умовах воєнного та повоєнного часу; удосконалити вміння упроваджувати в освітньому процесі діяльнісні методи навчання, зокрема спрямовані на підтримку їхнього психосоціального благополуччя; активізувати розвиток значущих професійних якостей педагогів, зокрема, психологічної стійкості. Програми цих тренінгів містять окремі навчальні модулі, присвячені дієвим практикам та інструментам психосоціальної підтримки благополуччя дітей і педагогів.

Мета спецкурсу й тренінгу «Благополуччя дітей та педагогів: дієві інструменти і практики психосоціальної підтримки»: забезпечити неперервний професійний розвиток педагогічних працівників закладів дошкільної та загальної середньої освіти з питань психосоціальної підтримки,

їхнього благополуччя в закладі освіти в умовах надзвичайних ситуацій. Педагоги практично опрацьовують: сфери, фактори, рівні та індикатори благополуччя; засоби запобігання емоційному виснаженню та стресу на роботі; захисні фактори та фактори ризику власного благополуччя тощо.

Отже, включення до змісту післядипломної освіти педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, початкової та базової школи означених спецкурсів та тренінгів на курсах підвищення кваліфікації та в міжкурсовий період забезпечує підтримку їхнього благополуччя, а також сприяє розвитку їхньої цілісної професійної компетентності, забезпечує успішність їхньої діяльності в умовах надзвичайних ситуацій.

Висновки. Вивчення проблеми благополуччя педагогів у закладах дошкільної та загальної середньої освіти, у системі післядипломної педагогічної освіти дає змогу зробити висновок, що через численні виклики сучасності стан благополуччя українських педагогічних працівників є дуже вразливим, відтак для вирішення цієї проблеми як у закладах освіти, так і в системі післядипломної педагогічної освіти необхідна цілеспрямована, екосистемна, практико-орієнтована,

метапредметна підготовка. Отримані результати опитування дають підстави стверджувати про те, що підтримка благополуччя педагогів у їхній професійній діяльності в першу чергу має передбачати проведення спеціально організованих заходів, спрямованих на опанування різними техніками, їхнє «занурення» в практичні форми та методи професійної взаємодії, що забезпечить збереження та відновлення як власного благополуччя в усіх його сферах (духовне, культурне, матеріальне, соціальне, емоційне, когнітивне), так і підтримки комфортної психологічної атмосфери в колективах закладів освіти.

У системі післядипломної педагогічної освіти актуальним питанням є упровадження відповідних конкретних заходів, а саме практико-орієнтованих тренінгів, спецкурсів у курсовий та між курсовий період, метою яких є забезпечення неперервного професійного розвитку освітян з питань психосоціальної підтримки, благополуччя учасників освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій.

Отже, цілеспрямована психосоціальна підтримка педагогічних працівників набуває важливого значення та має стати одним із пріоритетів вітчизняної освіти в умовах сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов С, Залеська О. Психосоціальна підтримка в кризовій ситуації : методичний посібник для педагогів. Київ : Пульсари, 2018. 76 с.
2. Богучарова О.І. Про психологічне благополуччя педагогів дошкільних навчальних закладів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. 2017. Вип. 2(3). С. 20–25. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhpr_2017_2\(3\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhpr_2017_2(3)_5) (дата звернення: 16.01.2025).
3. Сирцова Ольга, Шумада Роман. Курси підвищення кваліфікації як фактор психосоціальної підтримки педагогів в умовах збройного конфлікту міжнародного характеру. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 1, No. 4, 2022, pp. 1–16. doi: 10.46299/j.isjel.20220104.05.
4. Як вчити та навчатися в умовах війни (2022). Інформаційно-методичні матеріали для дорослих (учителів, викладачів, психологів) зі створення сприятливих умов для навчання та розвитку в умовах воєнного часу. Автори-упорядники: З. Адамська, О. Нагула, К. Пуха, Т. Цюман. Заг. ред. Т. Цюман. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/How+to+teach_and_learn_A4.pdf (дата звернення: 18.01.2025).
5. GCPEA (2016). Що можуть зробити школи, щоб захистити себе від нападів та від використання у військових цілях. Рекомендації Глобальної коаліції на захист освітніх установ від нападів. URL: <https://www.unicef.org/ukraine> (дата звернення: 18.01.2025).
6. IASC (2017). Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. URL: <https://inee.org/resources/guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings> (дата звернення: 18.01.2025).
7. Falk D. et al (2019). Landscape Review: Teacher Well-being in Low Resource, Crisis, and Conflict-affected Settings. URL: <https://inee.org/resources/landscape-review-teacher-well-being-low-resource-crisis-and-conflict-affected-settings> (дата звернення: 17.01.2025).
8. Teachers in Crisis Contexts Peer Coaching Pack (2018). URL: <https://inee.org/resources/teachers-crisis-contexts-peer-coaching-pack> (дата звернення: 16.01.2025).
9. UNICEF (2022). How to recognize signs of distress in children. Common reactions to stress in children. URL: <https://www.unicef.org/parenting/child-care/how-to-recognize-signs-of-distress> (дата звернення: 16.01.2025).
10. Ryan, Richard & Deci, Edward. (2000). The Darker and Brighter Sides of Human Existence: Basic Psychological Needs as a Unifying Concept. *Psychological Inquiry*. 11. 319–338. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/S15327965PLI1104_03 (дата звернення: 17.01.2025).

REFERENCES

1. Bohdanov, S., & Zaleska, O. (2018). Psykhosotsialna pidtrymka v kryzovii sytuatsii : metodychnyi posibnyk dlia pedahohiv [Psychosocial Support in a Crisis Situation: A Methodological Guide for Teachers]. Kyiv: Pulsary. 76 p. [in Ukrainian]
2. Bohucharova, O. I. (2017). Pro psykhologichne blahopoluchchia pedahohiv doshkilnykh navchalnykh zakladiv [On the Psychological Well-Being of Teachers in Preschool Educational Institutions]. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*, (2)3, 20–25. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_p_2017_2\(3\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_p_2017_2(3)_5). [in Ukrainian]
3. Syrtsova, O., & Shumada, R. (2022). Kursy pidvyshchennia kvalifikatsii yak faktor psykhosotsialnoi pidtrymky pedahohiv v umovakh zbroinoho konfliktu mizhnarodnoho kharakteru [Professional Development Courses as a Factor of Psychosocial Support for Teachers in the Context of an International Armed Conflict]. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 1(4), 1–16. <https://doi.org/10.46299/j.isjel.20220104.05>. [in Ukrainian]
4. Yak vchyty ta navchatysia v umovakh viiny (2022) [How to Teach and Learn in Wartime]. *Informational and Methodological Materials for Adults (Teachers, Lecturers, Psychologists) on Creating Favorable Conditions for Learning and Development During Wartime*. Compiled by Z. Adamska, O. Nahula, K. Pukha, T. Tsiuman. Ed. By T. Tsiuman. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/How+to_teach_and_learn_A4.pdf. [in Ukrainian]
5. GCPEA (2016). Shcho mozhut zrobyty shkoly, shchob zakhystyty sebe vid napadiv ta vid vykorystannia u viiskovykh tsiliakh [What Schools Can Do to Protect Themselves from Attacks and Military Use]. *Recommendations of the Global Coalition to Protect Education from Attack*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine> [in Ukrainian].
6. IASC (2017). Kerivnytstvo MPK z psykhichnoho zdorov'ia ta psykhosotsialnoi pidtrymky v umovakh nadzvychainoi sytuatsii [IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings]. URL: <https://inee.org/resources/guidelines-mental-health-and-psychosocial-support-emergency-settings> [in English].
7. Falk D. et al (2019). Landscape Review: Teacher Well-being in Low Resource, Crisis, and Conflict-affected Settings. URL: <https://inee.org/resources/landscape-review-teacher-well-being-low-resource-crisis-and-conflict-affected-settings> [in English].
8. Teachers in Crisis Contexts Peer Coaching Pack (2018). URL: <https://inee.org/resources/teachers-crisis-contexts-peer-coaching-pack> [in English].
9. UNICEF (2022). How to recognize signs of distress in children. Common reactions to stress in children. URL: <https://www.unicef.org/parenting/child-care/how-to-recognize-signs-of-distress> [in English].
10. Ryan, Richard & Deci, Edward. (2000). The Darker and Brighter Sides of Human Existence: Basic Psychological Needs as a Unifying Concept. *Psychological Inquiry*. 11. 319–338. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/S15327965PLI1104_03 [in English].